

พรรณไม้ในวิถีชีวิตของคนไทย: พรรณไม้ในประเพณีชีวิต (ปลูกเรือน แต่งงาน การเกิด โขนจุก บรรพชาสามเณร อุปสมบท และการตาย)

Plants in Thai Way of Living: Plants in Ceremonies Related to Life
(House Building, Marriage, Birth, Topknot-Cutting Ceremony,
Novice and Monk Ordinations, and Death)

ภารดี มหาขันธ์*

หนัทธิชญา มหาขันธ์**, Ph.D.

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาประเพณีชีวิต และภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตของบรรพชนไทย ที่อยู่ร่วมกันกับธรรมชาติซึ่งมีพรรณไม้เป็นตัวแทน อย่างตระหนักในคุณค่าซึ่งกันและกัน อยู่ร่วมกันอย่างมีดุลยภาพ และเพื่อให้องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตร่วมกับธรรมชาติของบรรพชนไทย ได้รับการจัดระบบให้อยู่ในสภาพพร้อมใช้ และเข้าถึงได้ง่าย มีเครือข่าย มีพลวัต และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งด้านการศึกษา และปรับใช้เพื่อการพัฒนา การวิจัยนี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Methods) เป็นหลักในการดำเนินการ

ผลการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ มีการปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ในอดีตคนไทยนับถือ(เคารพ) ต้นไม้ เพราะเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่มีเทพารักษ์สถิตอยู่ และเชื่อว่ามิ่งขวัญของคนอยู่ที่ต้นไม้ต่าง ๆ แตกต่างกันไปตามปีเกิด (ปีนักษัตร) ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มต้นไม้มงคลตามพรรณนะของคนไทยออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

* รองศาสตราจารย์ สาขาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

1) ไม้้มงคลที่เป็นอาหารและยา 2) ไม้้มงคลดอกหอม 3) ไม้้มงคลนาม (ชื่อเป็นมงคล) และ 4) ใบไม้้มงคลในประเพณีชีวิต

พรรณไม้้มงคลทั้ง 4 กลุ่มนี้ บรรพชนไทยได้นำมาใช้ในแต่ละประเพณีชีวิต เพื่อสร้างความเชื่อมั่น (ความหวัง) เพื่อการดำรงอยู่อย่างปลอดภัย สะดวกสบาย อุดมสมบูรณ์ สงบร่มรื่น และเพื่อความรื่นรมย์ นับแต่เริ่มต้นชีวิตครอบครัว ในประเพณีการปลูกเรือน การแต่งงาน การให้กำเนิดทารก (การเกิด) การโกนจุก การบรรพชาสามเณร การอุปสมบท (บวชพระ) และการตาย ไม้้มงคลทั้ง 4 กลุ่มจะมีบทบาทอยู่ในกระบวนการ (ขั้นตอนต่าง ๆ) ของแต่ละประเพณีชีวิตของคนไทยมาก บ้างน้อยบ้าง ตามความสำคัญของพิธีพรรณไม้นั้น ๆ ต่อวิถีชีวิตของคนไทย

จารีต ขนบธรรมเนียม และประเพณีปฏิบัติต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษไทยถ่ายทอดให้แก่บุตรหลานและเผ่าพันธุ์ของตน แสดงให้เห็นภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต และเผ่าพันธุ์โดยการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีดุลยภาพ และมีสำนึกในคุณค่า ของกันและกัน

คำหลัก: พรรณไม้, วิถีชีวิต, ประเพณี

Abstract

This study aims (1) to explore ceremonies related to life and wisdom of ancient Thai people, symbolized by the plants, in living with nature with balance dependence and consciousness, (2) to systemize cultural knowledge about the relationship between ancient wisdom and nature for being used in terms of education and development. Mainly, historical method is employed in this study.

The findings show that the relationship between Thai people and natural environment changes according to the changes of nature, environment, society, and economy, and technology advancement. In the old days, Thai people worship plants because they believed that there were holy spirits in the plants and they also believed that guardian spirit of each individual was at a particular plant according to his/her birth year (zodiac

year). Auspicious plants according to Thai viewpoint can be divided into 4 groups: 1) the plants used as diet and medicine, 2) the plants with aromatic flowers, 3) the plants with auspicious names, and 4) the plants which their leaves are used in ceremonies of life.

These 4 groups of plants, in the old days, were used in different ceremonies of life for hope, for safely, peacefully, and prosperously living, and for joy. They were used more or less according to their auspicious significance in various processes of ceremonies related to life including house building, marriage, birth, topknot-cutting, novice and monk ordinations, and death.

Traditions, conventions, and ceremonies passed to people of later generations imply ethnic wisdom of living in terms of being with natural balance and mutual appreciation

Keywords: Plants, Plants in Thai Way of Living, Traditions

ความนำ

ความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยคือ เชื่อว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีสำนึกในคุณค่าของกันและกัน ใช้ภูมิปัญญาในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะต่าง ๆ ของธรรมชาติในพื้นที่ที่ตนอยู่อาศัย มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับชนกลุ่มอื่น ๆ จากพื้นที่และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่แตกต่างออกไป มีการปรับ เปลี่ยนแปลง และนำมาสร้างประโยชน์ หรือใช้แก้ปัญหาได้

ในอดีตมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิต และรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูก ทั้งในด้านอาหารการกิน การต่อสู้กับธรรมชาติ การดูแลรักษาสุขภาพ การต่อสู้แย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ และที่อยู่อาศัยระหว่างมนุษย์ด้วยกัน รวมทั้งการเผชิญโชคด้วยความเสี่ยงต่าง ๆ บางครั้งล้มเหลว ได้รับความเจ็บหรือเสียชีวิต บางครั้งประสบความสำเร็จได้อาหาร ได้สิ่งของ พันธมิตรราย ฯลฯ ประสบการณ์จากการลองผิดลองถูก ทำให้มนุษย์ได้สะสมความรู้ ความเข้าใจใน

เรื่องต่าง ๆ ไว้แล้วถ่ายทอดต่อให้บุตรหลาน เผ่าพันธุ์ของตน เมื่อเวลาผ่านไปนาน ๗ สิ่งที่ปฏิบัติหรือห้ามปฏิบัติก็จะเป็นจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือข้อห้ามในวัฒนธรรมของคนกลุ่มนั้น เมื่อเวลาผ่านไปอีกหลายชั่วอายุคน กลุ่มคนเหล่านั้นอาจจะลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติไปแล้ว รู้แต่เพียงว่าในสังคมของตน มีประเพณีที่จะต้องปฏิบัติเช่นนั้น เช่นนี้ จึงจะปลอดภัย หรือแก้ไขและป้องกันปัญหาได้ ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิตจริง วัฒนธรรมภูมิปัญญาหลายอย่างใช้การต่อไปไม่ได้แล้ว เพราะเหตุปัจจัยเปลี่ยนไป สถานการณ์เปลี่ยนไป มนุษย์ต้องใช้ปัญญาแก้ ปัญหาใหม่ ต้องเสี่ยงใหม่อีกจนกว่าจะเกิดการเรียนรู้ใหม่ว่าจะต้องคิดอย่างไร ปฏิบัติอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาได้ จึงจดจำความคิด และวิธีปฏิบัตินั้นไว้ต่อไป ถ้าล้มเหลวก็จะจดจำไว้เป็นข้อห้าม ด้วยการวิพากษ์การดังกล่าว มนุษย์จึงสั่งสม ภูมิปัญญาในการดำรงชีพไว้มากขึ้น (เสฐียรโกเศศ, 2552, หน้า 20-30)

พรรณไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการ ดำรงชีวิต โดยมีปริมาณจำกัดไม่เท่ากันในแต่ละพื้นที่ พรรณไม้นอกจากมีคุณค่า ทางเศรษฐกิจต่อคนที่ได้ใช้ไม้และผลผลิตจากพรรณไม้ เพื่อการดำรงชีพขั้นพื้นฐานแล้ว คุณประโยชน์อันสำคัญยิ่งก็คือ พรรณไม้มีคุณค่าต่อสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ เป็นที่ให้ความชุ่มชื้น ร่มเย็นแก่โลก

มนุษย์กับธรรมชาติที่มีพรรณไม้เป็นตัวแทน มีความผูกพันใกล้ชิดกันทาง จิตวิญญาณ บรรพชนไทยเคยนับถือต้นไม้ใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นไม้ที่เกี่ยวกับ พระพุทธศาสนา เช่น ต้นโพธิ์ เป็นต้น นอกจากนั้นยังเชื่อว่ามิ่งขวัญของมนุษย์อยู่ที่ ต้นไม้ ต้นไม้เป็นที่สถิตของมิ่งขวัญแตกต่างกันไปตามปีเกิด (ปีนักษัตร) เช่น ไม้มิ่งขวัญของคนเกิดปีชวด คือ ต้นมะพร้าว และต้นกล้วย คนเกิดปีมะโรงมีต้นจิว ต้นกัลปพฤกษ์ และต้น (กอ) ไม้ เป็นไม้มิ่งขวัญ คนเกิดปีวอก มีต้นขนุนเป็น ไม้มิ่งขวัญ เป็นต้น (ส.พลายน้อย, 2553, หน้า 15-22) บรรพชนไทยจึงนิยมฝังกระดูก แรกเกิด แล้วปลูกต้นไม้มิ่งขวัญประจำปีเกิดไว้ โดยเชื่อว่าจะช่วยสร้างทรรคนะ รักต้นไม้ (รักษรรวมชาติ) และผูกพันกับบ้านเกิด (ถิ่นฐานของบรรพชน)

ความเชื่อความศรัทธา เป็นพื้นฐานให้พุทธศาสนิกชนไทยแสดงออกถึงการ ยอมรับว่า ทรัพยากรธรรมชาติมีความสำคัญทางจิตใจ คติธรรมเกี่ยวกับต้นไม้ที่ ปรากฏในคัมภีร์ศาสนา สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและ

สังคมได้ทั้งในส่วนของการดำเนินชีวิต การบรรลุนิยาม การส่งเสริมและการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ และพรรณไม้

ในด้านสุนทรียะ บรรพชนไทยได้แสดงออกถึงการอยู่ร่วมกับธรรมชาติที่มี พรรณไม้เป็นตัวแทนอย่างเห็นคุณค่าและชื่นชมในความงามและคุณสมบัติของ พรรณไม้ และใช้พรรณไม้เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก ทั้งใน วรรณกรรมและบทเพลง ที่แสดงให้เห็นว่าคนไทยให้ความสำคัญ และอยู่ร่วมกับ พรรณไม้อย่างรื่นรมย์ และเห็นคุณค่ามาช้านาน แม้ในปัจจุบันวิถีชีวิตและ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของไทยจะเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว แต่คนไทยก็ยังมี ความผูกพันกับพรรณไม้อยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทไทย

ภูมิปัญญาในการสร้างดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับ มนุษย์ในสังคมไทย เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการทดลองปฏิบัติจริงในสังคม และมีการ สืบสานถ่ายทอดส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นมาเป็นเวลานานหลายศตวรรษ เป็นความรู้ ดั้งเดิม (Traditional Knowledge) เป็นมรดกทางปัญญาของบรรพชนที่จะช่วยเสริม ศักยภาพ เป็นรากฐานและทุนทางปัญญาที่มีคุณค่ายิ่งที่เราจะสามารถนำมาใช้ ให้เป็นประโยชน์ในการเผชิญกับปัญหา และสิ่งท้าทายนานับประการในปัจจุบัน และอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. สืบค้น รวบรวม จัดระบบ วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อสนเทศที่เกี่ยวข้องกับ ประเพณีชีวิตของคนไทย
2. สืบค้น รวบรวม คุณลักษณะของพรรณไม้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
3. สังเคราะห์ภูมิปัญญาไทยในการดำเนินชีพอ่างมีดุลยภาพกับทรัพยากร ธรรมชาติ โดยมีพรรณไม้เป็นตัวแทน

กรอบแนวคิด

1. ปัญหาสำคัญของสังคมไทยในปัจจุบัน คือ การขาดความสามารถ (ภูมิปัญญา) ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีดุลยภาพ

2. ความรู้และเทคโนโลยีที่มีมากขึ้นในปัจจุบัน ส่วนมากเป็นความรู้และเทคโนโลยีสำเร็จรูปจากภายนอก หรือจากสังคมที่มีความแตกต่างจากสังคมไทย ทั้งในด้านความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

3. การนำความรู้สำเร็จรูป หรือภูมิปัญญาจากสังคมภายนอกที่แตกต่างจากสังคมไทยมาใช้โดยมิได้พิจารณาหรือปรับปรุงให้สอดคล้องกับความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนในสังคม รวมทั้งสภาพแวดล้อม นอกจากจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาบางประการของสังคมไทยได้แล้ว ยังจะสร้างปัญหาใหม่ให้กับสังคมไทยอีกด้วย

4. หนทางที่จะผ่อนปรนแก้ไข คือ การศึกษาเรียนรู้รากฐาน และภูมิปัญญาในการดำรงชีพของบรรพชนไทยที่ยั่งยืนมากกว่า 7 ศตวรรษ ผ่านการปรับตัวไปกับกระแสอิทธิพลจากภายนอกที่มีพลังรุนแรง ด้วยการรู้จักประสานประโยชน์ หล่อหลอมของเก่า (ความรู้ดั้งเดิม) (Traditional Knowledge) กับของใหม่ (ความรู้หรือภูมิปัญญาจากภายนอก) เข้าด้วยกันอย่างสมดุล

5. คนไทยส่วนใหญ่ขาดความรู้เกี่ยวกับบ้านเมืองของตนเอง ถ้าไม่มีการศึกษารวบรวมความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทยในหลาย ๆ ลักษณะ เพื่อให้อนุชน และผู้สนใจเข้าถึงได้ง่าย และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ทั้งทางด้านวิชาการ และการพัฒนาสังคมแล้ว มรดกทางปัญญาอันล้ำค่าของไทยก็นับวันแต่จะถูกตีลบไปกับกาลเวลา ถูกหลานไทยจะขาดลอยจากรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่สั่งสมมานานหลายศตวรรษ ต้องเผชิญกับภาวะวิกฤต เพราะขาดศักยภาพ และทุนทางปัญญาของบรรพชน ช่วยสนับสนุน

6. การศึกษาเรื่องพรรณไม้ในวิถีชีวิตของคนไทย จะมีส่วนช่วยในการจัดการความรู้ (ภูมิปัญญา) ของบรรพชนไทย (ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสังคมได้อย่างมีดุลยภาพและตระหนักในคุณค่าของกันและกัน) ให้อยู่ในสภาพพร้อมใช้ เข้าถึงได้ง่าย มรดกทางปัญญาอันล้ำค่านี้จะได้ดำรงอยู่เป็นพลัง (ทุนทางปัญญา) เสริมศักยภาพแก่หลานไทย เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาและสิ่งท้าทายในอนาคต

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาพรรณไม้ที่ใช้ในประเพณีชีวิตของคนไทย ได้แก่ ประเพณีการปลูกเรือน แต่งงาน การเกิด โคนจุก บรรพชาสามเณร อุปสมบท (บวชพระ) ไปจนถึงการตาย ทั้งในแง่รูปลักษณ์ คุณลักษณะ ความสัมพันธ์ระหว่างคุณสมบัติของพรรณไม้ เหล่านี้กับวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต (ประเพณีชีวิต) ของบรรพชนไทยตั้งแต่อดีต และความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (พรรณไม้) ที่มีบทบาท สำคัญต่อการดำรงชีพของคนไทย

2. ได้องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของบรรพชนไทยในการ ดำรงชีพอยู่กับธรรมชาติ ซึ่งมีพรรณไม้เป็นตัวแทน โดยตระหนักในคุณค่าของกัน และกัน และอยู่ร่วมกันอย่างมีคุณภาพ

3. ได้องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในการดำรงชีพของ บรรพชนไทย ที่ได้รับการจัดระบบให้อยู่ในสภาพที่พร้อมใช้ เข้าถึงได้ง่าย มีเครือข่าย มีพลวัต และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งในด้านการศึกษา และนำไปปรับใช้ เพื่อการพัฒนา

ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Methods) ในการสืบค้น รวบรวม ข้อมูลลายลักษณ์ และมิใช่ลายลักษณ์ การศึกษาภาคสนาม การตรวจสอบวิพากษ์ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล แล้วนำเสนอรายงานด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

พรรณไม้กับวิถีชีวิตไทย

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับสิ่งแวดล้อม

1.1 ก่อนการปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก (ก่อนปี พ.ศ. 2398) ประเทศไทยอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติเป็นเหตุให้พื้นฐานของวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของคนไทยผูกพันอยู่กับธรรมชาติ และรู้จักใช้ประโยชน์จากพรรณไม้นานาชนิดในการดำรงชีวิต กล่าวคือ ใช้ธัญพืช (ข้าว ถั่ว งา) และพืชผักผลไม้รวมทั้งพืชสมุนไพรเป็นอาหาร และยารักษาโรค ใช้ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ชิงชัน ฯลฯ สร้างที่อยู่อาศัย ยุงฉาง เครื่องมือในการประกอบอาชีพ พาหนะ (เรือ เกวียน ระตะ ฯลฯ) ใช้พรรณไม้จำพวกเส้นใยทำเครื่องนุ่งห่ม ใช้ไม้หอม ไม้ดอกหอม ทำน้ำหอม น้ำปรุง อบอาหาร อบเสื้อผ้า ใช้ไม้ไผ่ มะพร้าว (กะลามะพร้าว) ไม้เนื้อแข็ง บางชนิดสร้างเครื่องดนตรี (ซอด้วง ซออู้ ขลุ่ย ระนาดเอก ระนาดทุ้ม กรับ จะเข้ อังกะลุง ฯลฯ)

ในอดีตคนไทยมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติในลักษณะของการพึ่งพาดังปรากฏในคำพังเพยว่า “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า อชฌาศัย และ “เสื่อพีเพราะป่าปก ปารกเพราะเสื่อยัง ดินดีเพราะหญ้าบัง หญ้ายิ่งเพราะดินดี” ระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันในธรรมชาติ คือ ระบบแห่งดุลยภาพ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2537, หน้า 17)

1.2 ยุคปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตกเป็นต้นมา (ปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา) ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับธรรมชาติค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป นับแต่เริ่มปฏิรูปประเทศตามแบบตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา การรับแนวคิดด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง รวมทั้งการศึกษาและเทคโนโลยีจากโลกตะวันตก เข้ามาปฏิรูปประเทศในด้านต่าง ๆ ดังกล่าว ทำให้วิถีชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปตามแบบตะวันตกมากขึ้นโดยลำดับ แนวคิดของชาวตะวันตกที่มีต่อธรรมชาติคือ 1) ชาวตะวันตกแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติ 2) มนุษย์เป็นผู้ครอบครอง เป็นผู้พิชิต และเป็นผู้จัดการธรรมชาติ 3) เอาธรรมชาติมาใช้สนองความต้องการของมนุษย์

หลังจากทำสนธิสัญญาเบาริงในปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา คนไทยเริ่มถางป่าเพื่อเปิดพื้นที่ทำนาเพิ่มขึ้น รัฐบาลให้สัมปทานป่าไม้แก่บริษัทป่าไม้ของ

ชาวต่างประเทศ และชาวไทย พ.ศ. 2503-2513 เป็นทศวรรษแห่งการพัฒนาแบบ ตะวันตก ปากกลายเป็นเครื่องหมายของความล้มเหลว จึงถูกรุกไล่แล้วถอยอย่าง ต่อเนื่องกว้างขวาง ช่วง 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา (ยุคโลกาภิวัตน์) เป็นยุคที่หวนกลับไป หาความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ชาวตะวันตกเริ่มตระหนักถึงความ ผิดพลาดที่เกิดจากความคิดที่ต้องการพิชิตธรรมชาติ และเริ่มแสดงทรรศนะว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งพระธรรมปิฎกให้ทรรศนะว่า ความคิดนี้จะเป็น รากฐานที่สำคัญในการแก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมของยุคปัจจุบัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2537, หน้า 54)

2. ความสำคัญของป่าไม้ต่อวิถีชีวิตของคน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้สรุปความสำคัญของป่าไม้ที่ต่อคนไว้ 4 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม ระบบนิเวศ และด้านจิตใจ และการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ (ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ในป่ามีสินทรัพย์นับอนันต์) ในอดีตป่า เป็นทั้งแหล่งอาหาร ยารักษาโรค (พืชพรรณนานาชนิด ผลไม้ พืชสมุนไพร สัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ปีก ฯลฯ) เครื่องนุ่งห่ม (พืชเส้นใย) วัสดุที่ใช้สร้างที่อยู่อาศัย เครื่องมือ เครื่องใช้ ในการประกอบอาชีพ ดำรงชีพ (บ้านเรือน โถ คราด ส้อม ช้อน ไซ ฯลฯ) รวมทั้งใช้สร้างเครื่องดนตรีเพื่อสร้างสุนทรีย นอกจากนั้นป่ายังเป็นแหล่งกำเนิด วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรักษาคุณภาพของระบบ นิเวศ และความสุขสงบ ร่มเย็นเป็นอิสระ (ใช้ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบในการ พัฒนามนุษย์) (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2537, หน้า 66-69)

3. ความเชื่อที่มนุษย์มีต่อพืชพรรณไม้

พืชพรรณไม้ประดามีในโลก ล้วนเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ต่อมนุษย์และ สัตว์ ความเชื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับพืชพรรณไม้จึงเป็นสิ่งที่มีความคิดคำนึงของ มนุษย์ทุกชาติ ศาสนา และทุกพื้นที่ ดังปรากฏในคำกล่าวของชาวฮินดูว่า “ผู้ใดปลูก ต้นไม้แม้เพียงต้นเดียวก็จะได้ขึ้นสวรรค์” ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การบูชาพระเจ้า ชาวฮินดูมีดอกไม้มาบูชาด้วยทุกครั้ง ชาวพุทธพยายามเอาป่าและ ธรรมชาติแวดล้อมมาเป็นปัจจัยเสริมการพัฒนามนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือในน้ำใจจิตใจ ของมนุษย์ในการเข้าสู่วิเวกสู่การบำเพ็ญภาวนา เพื่อพัฒนาปัญญาให้รู้ ให้เข้าใจ ความจริงของธรรมชาติจนเข้าถึงสัจธรรม เป็นต้น ส.พลายน้อย ได้สรุปความเชื่อที่ เกี่ยวกับต้นไม้ไว้ 3 ประการ คือ

3.1 ชาวอินเดียและชาวตะวันตกเชื่อว่า พิษพรณไม้เกิดจากร่างกายของพระเป็นเจ้า

3.2 หลายกลุ่มชาติพันธุ์ รวมทั้งคนไทยเชื่อว่า ต้นไม้ใหญ่มีเทพารักษ์สถิตอยู่ เช่น ชาวโรมันเชื่อว่าต้นโอ๊ค เป็นต้นไม้ของเทพจูปีเตอร์ พม่าเชื่อว่าต้นมะขามใหญ่เป็นที่อยู่ของเนต (เทพแห่งฝน) คนไทยเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่หลายชนิดมีเทพารักษ์สถิตอยู่

3.3 เชื่อว่ามิ่งขวัญของมนุษย์อยู่ที่ต้นไม้ คนไทยในอดีตเชื่อว่า ขวัญหรือมิ่งขวัญของคนที่เกิดปีต่าง ๆ (ปีนักษัตร) จะมีต้นไม้เป็นที่สถิตของมิ่งขวัญแตกต่างกันไป เช่น คนเกิดปีชวด มิ่งขวัญจะอยู่ที่ต้นมะพร้าว และต้นกล้วย คนเกิดปีมะโรง มีต้นกล้วยพฤกษ์ ต้นกอไผ่ และต้นจ๊ว ไม้มิ่งขวัญของคนเกิดปีวอก คือต้นขนุนเป็นต้นไม้มิ่งขวัญ เป็นต้น (ส.พลายน้อย, 2554, หน้า 15-22)

ไม้มงคลของไทย

พิษพรณไม้มงคลของคนไทยสมัยโบราณที่เชื่อถือถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบันแท้จริงแล้วก็คือ พรณไม้ที่มีประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และสังคมในการดำรงชีวิต พิษพรณไม้ชนิดใดที่บรรพชนไทยนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ต่างถือเป็นไม้มงคลด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งความเป็นมงคลส่วนใหญ่หมายถึง การให้คุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตต่อครอบครัว สังคม ประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ จำแนกตามปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีวิตได้ดังนี้คือ

1. ไม้มงคลที่เป็นอาหารและยา นิยมปลูกไว้ในบริเวณบ้าน ได้แก่ กล้วย อ้อย ขนุน มะม่วง มะยม มะตูม มะพร้าว มะขาม ทับทิม ขจร มะลิ กุหลาบ ฯลฯ
2. ไม้มงคลดอกหอม บรรพชนไทยนิยมปลูกไว้ในบริเวณบ้าน เพื่อทำให้เกิดความผ่อนคลาย สร้างสุนทรียภาพทางจิตใจ ได้แก่ กล้วยไม้ กุหลาบ มะลิ บัว พุด กระดังงา จำปา จำปี มณฑาทิพย์ แก้ว สายหยุด รสสุคนธ์ ชมพู่ บุนนาค กระถินณรงค์ สारภี ชงโค ฯลฯ
3. พรณไม้มงคลนาม หรือพรณไม้ที่มีชื่อเป็นมงคลที่คนไทยนิยมปลูก ได้แก่ พุทธรักษา เฟื่องฟ้า ชวนชม เข็ม ดาวเรือง โมก กันเกรา กัลปพฤกษ์ ราชพฤกษ์ สุพรรณิการ์ ญาณสัตบรรณ ฯลฯ

4. ไบไม้มงคล ไบไม้มงคลที่คนไทยนำมาใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ มีหลายชนิด ทั้งชนิดที่เชื่อว่าใช้แล้วทำให้เกิดสิริมงคล และใช้ป้องกันเสนียดจัญไรต่าง ๆ ได้แก่ ไบเงิน ไบทอง ไบนาก ไบทองกลาง ไบตอง ไบราชพฤกษ์ ไบบัว ไบรัก ไบมะยม ไบทับทิม ไบมะตูม

ประเพณีการปลูกเรือน

การปลูกเรือนไทยมีความพิถีพิถันตั้งแต่เรื่องของการเลือกพื้นที่สำหรับปลูกเรือน วัสดุที่ใช้ในการปลูกสร้าง แต่ละขั้นตอนของประเพณีการปลูกเรือนมีความเชื่อกำกับอยู่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความละเอียดอ่อนและชีวิตจิตใจของคนไทยที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมา พระยาอนูมานราชชนได้อธิบายรายละเอียดของการเลือกวัสดุที่จะนำมาใช้ปลูกเรือน นับตั้งแต่เสาเรือน รอด ตง พริ้ง เต้า จั่ว จันทัน พื้นเรือน เครื่องมุงหลังคา ฝาเรือน ประตู หน้าต่าง การขุดหลุมวางเสา ตลอดจนคติความเชื่อเกี่ยวกับการกำหนดทิศทางของเรือนไทยแบบต่าง ๆ ซึ่งล้วนสะท้อนให้เห็นความรอบคอบ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาในการสร้างที่อยู่อาศัยเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสะดวกสบาย มีความสุขท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสังคมด้วยความรื่นรมย์ ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน

รูปลักษณะทั่วไปของเรือนไทยโบราณ นิยมปลูกเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านข้างทางหนึ่งมีระเบียบยกพื้น มีใต้ถุนสูง คนไทยสมัยก่อนประกอบอาชีพทางการเกษตร จึงนิยมสร้างบ้านเรือนอยู่ใกล้แม่น้ำลำคลอง หนอง บึง เพื่อจะได้มีน้ำไว้ใช้ในการดำรงชีพได้สะดวก ฤดูฝนฝนตกหนัก น้ำนองพื้นดิน ฤดูน้ำ น้ำหลาก ล้นตลิ่ง พื้นทีปลูกบ้านจึงต้องยกพื้นเรือนให้สูง ฤดูแล้งสามารถใช้ใต้ถุนเรือนเป็นที่ทำกิจกรรม เช่น ทอผ้า ตำข้าว จักสาน รับแขก ฯลฯ นอกจากนั้นใต้ถุนเรือนสูงยังช่วยให้ปลอดภัยจากสัตว์ร้าย และโจรผู้ร้ายอีกด้วย คติในการปลูกเรือนของคนไทยคือ “อย่าปลูกเรือนขวางตะวัน” (พระยาอนูมานราชชน, 2554, หน้า 16-18)

พรรณไม้ในประเพณีการปลูกเรือน

1. พรรณไม้ที่ใช้สร้างเรือนไทย ส่วนประกอบที่สำคัญของเรือนไทย ได้แก่ เสาเรือน และเครื่องเรือน ซึ่งประกอบด้วย รอด ตง พริ้ง เต้า หัวเทียน คอสอง จั่ว ชื่อจันทัน ตั้ง เครื่องหลังคา ได้แก่ ออกไก่ หน้าจั่ว เหงา บันลม แแปลน ไชรา หลังคา

เครื่องมุง ได้แก่ จาก หญ้าคา ใบไม้ กระเบื้อง ฯลฯ ฝา ประตู หน้าต่าง พื้นเรือน ตลอดจนจนบันได ส่วนประกอบต่าง ๆ ของเรือนดังกล่าว ยกเว้นเครื่องมุงหลังคา ล้วนทำด้วยไม้เนื้อแข็ง อันได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้มะค่า ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้ชิงชัน ไม้ตะเคียน เป็นส่วนใหญ่ จะมีบางภูมิภาคที่ไม่เหล่านี้นหายาก เช่น ภาคเหนือ นิยมใช้ไม้สักแทน

2. พรรณไม้ที่ใช้ในพิธีชุธลุมเสาศาเอกหรือเสาชขวัญ ได้แก่ ไม้อินทนิล และ ไม้ราชพฤกษ์ ใช้ทำค้ำมเสียมสำหรับชุธลุมเสาศาเอก

3. พรรณไม้ที่ใช้เป็นเครื่องบูชาเสาศา แต่งเสาศา และวางกันหลุมเสาศา ได้แก่ หน่อกล้วย ต้นอ้อย ใบเงิน ใบทอง ใบมะตูม บางตำรามีใบตอง และใบราชพฤกษ์ด้วย

4. ดอกไม้ประดับพานบายศรีบูชาเสาศา ได้แก่ ดอกเบญจมาศ นางแย้ม บานไม่รู้โรย ดาวเรือง และมะลิลา

5. พรรณไม้ที่ปรากฏในบทกล่อมขวัญ ได้แก่ ไม้ยู่ง ไม้ยาง ไม้พะยอม ไม้ประยงค์ ต้นรัก ต้นรัง ต้นรง ต้นทุเรียน ต้นเหียง ต้นมหาด ต้นโมกมัน ต้นมะม่วง ต้นมะค่าโมง ต้นเคี่ยม ต้นแค ต้นข่อย ต้นตะเคียน ต้นคัตเค้า ต้นชานาง ต้นฝาง ต้นมะเฝอ ต้นอินทนิล ต้นกระถิน ต้นกระท่อม ต้นเพกา ต้นกุ่ม ต้นมะกอก ต้นสีเสียด ต้นสัก ต้นโคก ต้นชุมแสง ต้นประดู่ ไม้แดง ต้นกระโดน ต้นทึงถ่อน ต้นกร่าง ต้นมะพร้าว ต้นปรอง ต้นมะปริง ต้นลิ้นจี่ ต้นจิก ต้นแจง ต้นจันทน์ ต้นพลู ต้นไพล ต้นพลวง ต้นเต็ง ต้นหมาก ต้นมะตูม ต้นมะตาด ต้นแต้ว ต้นกรรณิการ์ ต้นมะกอก ต้นแก้ว ต้นเกด ต้นตะโก ต้นโพธิ์ ต้นกะลำพอ ต้นเสม็ด ต้นสมอ ต้นแสมสาร ต้นลาน ต้นเสลา ต้นชิงชัน ต้นกันเกรา ต้นมะเดื่อ ต้นสน ต้นตาเสือ ต้นชากชาง ต้นสุกรม ต้นกร่าง ต้นมะกรูด ต้นกรัก ต้นกะลำพัก และต้นกฤษณา (หอพระสมุดวชิรญาณ, 2461, หน้า 114-115)

6. พรรณไม้มงคลและทิศที่ปลูกในบริเวณบ้าน ทิศบูรพาปลูกต้นไผ่ ต้นกุ่ม ต้นมะพร้าว ทิศอาคเนย์ ปลูกต้นข่อย ต้นสารภี ทิศทักษิณ ปลูกมะพร้าว มะพลับ มะยม ทิศพายัพ ปลูกมะกรูด ทิศอุดร ปลูกพุทรา และว่านต่าง ๆ ทิศอีสาน ปลูกทุเรียน และชูดบ่อลงไว้ (ธนาภิต, 2546, หน้า 306)

ประเพณีการแต่งงาน

การแต่งงานเป็นการเริ่มต้นชีวิตครอบครัวของมนุษยชาติที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม ผู้ที่จะเริ่มต้นชีวิตครอบครัว คือ หญิงชายที่เข้าพิธีแต่งงานกันตามจารีตประเพณีของสังคมที่เขาอยู่ พิธีแต่งงานของทุกกลุ่มชาติพันธุ์มักจะมีการเชิญญาติมิตรมาร่วมพิธีและร่วมงานเลี้ยงฉลองการเริ่มต้นชีวิตครอบครัวใหม่ ความสำคัญของการแต่งงานในอดีตคือการมีลูกสืบสกุล

ประเพณีการแต่งงานของคนไทยในอดีต ชายแต่งไปอยู่บ้านผู้หญิง ที่เป็นเช่นนั้นคงจะเนื่องมาจากอาชีพกสิกรรมที่ต้องการแรงงาน “เขยอาสา” มาช่วยงาน ภาษีต่อसानมีว่า “เอาเขยมาเลี้ยงพอเฒ่า ปานได้ข้าวมาใส่เกล้าใส่เย็บ”

ตามประเพณีไทยแต่เดิมมา ก่อนการแต่งงานต้องมีการปลุกเรือนหอ เพื่อจะได้ประกอบพิธีแต่งงานและขึ้นบ้านใหม่ไปพร้อม ๆ กัน เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็ใช้เป็นเรือนที่อยู่ของคู่แต่งงานต่อไป การปลุกเรือนหอตามปกติจะปลุกในบริเวณบ้านของผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง

ขั้นตอนของประเพณีการแต่งงาน โดยสรุป

1. การทาบทามสู่ขอ จัดผู้ที่เป็นที่นับถือของทั้ง 2 ฝ่าย ไปทาบทาม
2. ชันหมากหมั้น นิยมจัดเป็น 2 ชันบ้าง 3 ชันบ้าง (ชันที่ 1 บรรจุมากพลู ชันที่ 2 บรรจุทองหมั้น เงินหมั้น ฯลฯ ตามที่ตกลงกัน ชันที่ 3 จัดใบเงิน ใบทอง ใบนาค ถูข้าวเปลือก ถั่ว งา ฯลฯ บางรายอาจจัดรวมไว้ในชันที่ 2)
3. ปลุกเรือนหอ ฝ่ายชายต้องจัดเตรียมวัสดุ และเครื่องใช้สอยและผู้คนที่จะต้องใช้ในการปลุกเรือนหอ ฝ่ายหญิงจัดสรรพื้นที่สำหรับปลุกเรือนหอ จัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีทำขวัญเส้า บูชาเส้า ฯลฯ จัดเตรียมอาหารหวานคาวเลี้ยงรับรองญาติมิตรที่มาช่วยสร้างเรือนหอ ก่อนถึงฤกษ์แต่งงาน 1 วัน จะจัดพิธีขึ้นเรือนใหม่ (นิมนต์พระมาสวดมนต์เย็น และฉันเช้า) เมื่อเสร็จพิธีเลี้ยงพระแล้วจึงเป็นฤกษ์ชันหมาก
4. ฤกษ์แต่งงาน คนไทยสมัยก่อนถือว่าพิธีแต่งงานเป็นขั้นตอนที่สำคัญตอนหนึ่งของชีวิต ฉะนั้นจึงต้องเลือกหาวันดี เดือนดี และเวลาดี เพื่อความเป็นสิริมงคล เดือนที่นิยมแต่งงานคือเดือน 6, 9, 12, 2, และ 4 ส่วนเดือน 8 แม้จะเป็นเดือนคู่ แต่เป็นเดือนแรกเข้าพรรษาจึงเว้นไม่แต่งงานเลื่อนไปใช้เดือน 9 แทน

5. ชั้นหมากแตง ประกอบด้วยชั้นหมากเอก และชั้นหมากรอง หรือชั้นหมากโท บางท้องถิ่นแยกชั้นหมากเอกเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นใส่หมากพลู ชั้นเงินทุน และชั้นลินสอด ส่วนชั้นหมากโท หรือชั้นหมากรอง คือ พานหรือถาดที่จัดขนมพื้นบ้าน ขนมจันอับ และผลไม้จำพวกกล้วย อ้อย ส้ม มะพร้าวอ่อน และอื่น ๆ

6. ขบวนชั้นหมาก (การยกชั้นหมาก) ประกอบด้วย เฒ่าแก่ (นำหน้า) ถัดมาเป็นคนยกชั้นหมากเอก ชั้นลินสอด ชั้นเงินทุน พานผ้าไหว้ และเทียบตามลำดับต่อไปจึงเป็นชั้นหมากโท ส่วนหน้ากล้วยและต้นอ้อยที่ขบวนชั้นหมากนำมาให้ฟังไว้ข้างประตูบ้าน (เรือนหอ) ทั้ง 2 ข้าง เพื่อจะนำไปปลูกต่อไป ส่วนของอื่นเชิญขึ้นบนเรือน

7. การรดน้ำอวยพรบ่าวสาว และเครื่องมงคลสำหรับพิธีรดน้ำประกอบด้วย บาทรใสน้ำพุทธรณ์ เต้าน้ำพานรอง สังข์รดน้ำ ชันน้ำ ครอบน้ำบริก, เครื่องหอม, พานมงคลแฝด, พานข้าวตอกดอกไม้ พานใส่ถั่ว งา ข้าวเปลือก ข้าวโพด เมล็ดพืชข้าว ไบลัก ไบเงิน ไบทอง ไบนาค ไบแก้ว ไบรัก ไบมะตูม ดอกกุหลาบ ดอกมะลิ ดอกบานไม่รู้โรย ดอกบัว เมื่อถึงฤกษ์รดน้ำเจ้าบ่าวเจ้าสาวขึ้นนั่งบนแท่นสำหรับรดน้ำ ประธานในพิธีสวมมงคลแฝดให้บ่าวสาว และหลังน้ำพุทธรณ์ แล้วเจิมหน้าบ่าวสาว (บางท่านเจิมหน้าก่อนรดน้ำ) ในสังข์สำหรับรดน้ำมีไบเงินไบทองรองไว้ด้วยการรดน้ำไปที่มือที่พนมออยู่ให้น้ำไหลลงไปในขันที่รองรับซึ่งมีดอกไม้ประดับอยู่เพื่อความสวยงาม และกั้นกระเด็น เมื่อแขกที่มารดน้ำให้พรแล้วฝ่ายเจ้าสาวจัดของขำร่วย เช่น พวงมาลัยดอกไม้สด หรือบุหงา (ดอกไม้แห้ง) ไว้ตอบแทนแขก เมื่อแขกผู้ใหญ่รดน้ำอวยพรเสร็จ ประธานจะถอดมงคลและอวยพรคู่บ่าวสาว (เสฐียรโกเศศ, 2539, หน้า 108-125)

8. การจัดเลี้ยง สำคัญของการจัดเลี้ยง คือ เพื่อแนะนำญาติมิตรหรือผู้คุ้นเคยของเจ้าบ่าว เจ้าสาว ได้รู้จักกัน

9. การส่งตัวเจ้าสาว ก่อนถึงฤกษ์เรียงหมอน หากยังมีได้ทำพิธีไหว้บรรพบุรุษในวันสุดท้าย ให้มาทำในวันนี้ สำหรับที่นอนบ่าวสาวเวลายัดหนุนให้ใส่ไบเงินไบทอง เศษทอง เศษเงิน ถั่ว งา ไบรัก ไว้ที่มุมใดมุมหนึ่งของที่นอน เมื่อถึงเวลาฤกษ์ ผู้ปกครองฝ่ายเจ้าสาวจะนำตัวเจ้าสาวมาส่งที่ห้องหอ ผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายให้โอวาท และอวยพรแก่บุตรหลานของตน เจ้าสาวจะกราบฝากตัวกับเจ้าบ่าว ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายจะออกจากห้องหอปล่อยให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวอยู่กันตามลำพัง

พรรณไม้ที่ใช้ในประเพณีการแต่งงาน

1. พรรณไม้ที่ใช้ในการจัดขันหมากหมั้น ได้แก่ หมาก พลุ ใบตอง ใบเงิน ใบทอง ใบนาค ข้าวเปลือก ถั่ว งา
2. พรรณไม้ที่ใช้สำหรับขันหมากแต่ง และขบวนขันหมาก ได้แก่ หมาก พลุ ใบตอง ใบเงิน ใบทอง ใบนาค ข้าวเปลือก ถั่ว งา มะพร้าวอ่อน กล้วย อ้อย ส้ม
3. พรรณไม้มงคลที่ใช้ในพิธีรดน้ำอวยพร ได้แก่ ถั่ว งา ข้าวเปลือก เมล็ดพืชขาว ข้าวโพด ใบสัก ใบเงิน ใบทอง ใบนาค ใบแก้ว ใบรัก ใบมะตูม ดอกกุหลาบ ดอกมะลิ ดอกบานไม่รู้รุ่ย ดอกบัว ดอกรัก ดอกจำปี ดอกจำปา
4. พรรณไม้ที่ใช้ในพิธีเรียงหมอน ได้แก่ ใบเงิน ใบทอง ใบนาค ถั่ว งา ใบรัก ดอกมะลิ ดอกกุหลาบ

ประเพณีการเกิด

การเกิดเป็นจุดเริ่มต้นของวงจรชีวิตตามธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา และประเพณีปฏิบัติ จารีต รวมทั้งขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะของตน แตกต่างกันไป สะท้อนให้เห็นชีวิต และสังคมครอบครัวแบบไทยได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเป็นเครื่องบ่งชี้ลักษณะบุคลิกภาพ ความคิดและจิตวิญญาณของคนไทย ในความเข้าใจเรื่องการเกิด ซึ่งเป็นมงคลชีวิต และครอบครัว ในกระบวนการเกิดนับตั้งแต่ก่อนปฏิสนธิจนคลอดทารกออกมา จะมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อถือ และวิถีปฏิบัติต่าง ๆ หลากหลายรูปแบบตามเงื่อนไขทางวัฒนธรรมเฉพาะพื้นที่และกลุ่มคนในระดับต่าง ๆ คติความเชื่อและพิธีการที่จัดทำเกี่ยวกับเรื่องการเกิดในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์สำคัญ 3 ประการคือ 1) เพื่อป้องกันเภทภัยที่อาจเกิดขึ้นกับหญิงมีครรภ์ 2) เพื่อให้คลอดง่าย 3) เพื่อปกป้องทารกให้อยู่รอด มีการกำหนดข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติสำหรับหญิงมีครรภ์ การเตรียมตัวก่อนคลอด การคลอด การอยู่ไฟ ออกไฟ การฝังรก พิธีทำขวัญวันทำขวัญเดือน และโกนผมไฟ พิธีเอาเด็กลงเปล (เสฐียรโกเศศ, 2552, หน้า 31-69)

พรรณไม้ที่ใช้ในประเพณีการเกิด

1. ในระหว่างตั้งครรภ์ใช้ดอกบัว (เกสรบัว) ผลมะตูมแห้ง ต้มให้หญิงมีครรภ์ดื่ม เป็นยาบำรุงครรภ์

2. การเตรียมสถานที่คลอด ใช้ไม้เนื้อแข็ง (ไม้ประดู่ ไม้มะค่า ฯลฯ) ทำเป็นแผ่นใหญ่ยาวพอให้หญิงหลังคลอดนอนอยู่ไฟได้หากไม่มีจะใช้ไม้ไผ่และหวายสำหรับมัดทำเป็นฟากอยู่ไฟก็ได้ ต้นกล้วยใช้ประกอบทำแม่เตาไฟ กิ่งพุทราใช้สะกันผี ไม้มะขาม (ใช้ทำฟืนอยู่ไฟ) ส้มมะขามเปียกทำเป็นน้ำมันมะขามให้หญิงหลังคลอดดื่มขับเลือด (ขับน้ำคาวปลา) ไม้สะแก ใช้ทำฟืนอยู่ไฟ ไม้ราชพฤกษ์ใช้ทำฟืนในช่วงแรกของการอยู่ไฟ เพราะชื่อเป็นมงคล ไม้รวก (ผิวไม้รวก) ใช้ตัดสายสะดือทารกแรกเกิด ไพลใช้รองสายสะดือตอนที่จะตัด มะพร้าว (น้ำมันมะพร้าว) ใช้ทำตัวเด็กเพื่อเช็ดเอาไขออกจากตัวทารกก่อนอาบน้ำ

3. การดับพิษไฟ ใช้หอมแดง ข้าวสาร เกลือ เคี้ยวฟันใส่แม่เตาไฟ และหญิงที่เริ่มอยู่ไฟ

4. พรรณไม้ที่ใช้เป็นส่วนผสมของยาขับน้ำคาวปลา (ชนิดดองเหล้า) ประกอบด้วยใบหนาด ใบโคมดินสอ ข่า พริกไทย ดีปลี ขิง กระชาย ไพล ผักเป็ดแดง มะกรูด และกระเทียม ชนิดผงประกอบด้วย พริกไทย ดีปลี เทียนดำ กระเทียม ไพล ขิง ว่านน้ำ ผิวมะกรูด สมอ (สมอร่องแรง) หญ้ายอนไฟ (ใยแมลงมุมที่มีควันรม)

5. พรรณไม้ที่ใช้ทำลูกประคบ (ใช้ประคบมารดาหลังคลอด) ใช้ไพลสด ใบมะขาม และเกลือ

6. พรรณไม้ที่ใช้ประกอบอาหาร สร้างเสริมน้ำมันมารดาหลังคลอด ได้แก่ หัวปลี ตำลึง ใช้ทำแกงเลียง (แกงเลียงหัวปลี แกงเลียงตำลึง) กระเทียม พริกไทย ฯลฯ

7. พรรณไม้ที่ใช้ในประเพณีฝังรก ได้แก่ ข้าว (ทำเป็นข้าวตอก) ดอกไม้มงคล ไม้กฤษณา จวงจันทน์ ใช้บูชาเทพยดา พุกษเทวดา ภูมิเทวดา มะพร้าว กอไม้ และบรรดาไม้มีขวัญประจำปีเกิด

ประเพณีโกนจุก: การก้าวพ้นวัยเด็กเข้าสู่วัยรุ่น (วัยเรียน)

ประเพณีโกนจุก เป็นพิธีมงคล ที่เป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนวัยจากวัยเด็ก เข้าสู่วัยรุ่นของเด็กไทยสมัยโบราณ หลังพิธีทำขวัญเดือนและโกนผมไฟแล้ว คนไทยสมัยโบราณมักนิยมให้เด็กไว้ผมจุก เพื่อเป็นเครื่องหมายว่ายังเด็กอยู่ และเพื่อป้องกันกระหม่อมหรือขวัญของเด็กที่ยังอ่อนบาง ผมจุกจะช่วยปิดไว้จนเด็กชาย

อายุย่างเข้า 13 ปี เด็กหญิงอายุได้ 11 ปี บิดามารดาจึงจะจัดพิธีมงคลโกนจุกให้ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่เด็กในวัยใหม่ และเพื่อบอกให้เด็กรู้ว่าพ้นวัยเด็กแล้ว จะเอาแต่วิ่งเล่นแบบเด็ก ๆ ไปวัน ๆ หนึ่งไม่ได้แล้ว

พรรณไม้ที่ใช้ในประเพณีโกนจุก

1. ใบไม้มงคลที่ใช้เสียบผมจุกที่ถูกแบ่งออกเป็น 3 ปอย ก่อนการโกน ได้แก่ ใบเงิน ใบทอง ใบมะตูม ใบมะกรูด ฟักส้มป่อย หญ้าแพรก ใบพลู
2. พรรณไม้ที่ใช้ประดับเบญจา (แทนสำหรับทำพิธี) ได้แก่ ต้นกล้วย (กาบกล้วย นำมาจลสุลัด หรือที่เรียกว่าการจลสุลัดหยวกหรือแทงหยวก เป็น ลวดลายงดงาม กรูด้านในด้วยกระดาษสี สีแดง สีเขียว ฯลฯ) มะละกอ ฟักทอง แกะสลักเป็นใบไม้ดอกไม้กิ่งก้านประดับเบญจา
3. พรรณไม้ที่ใช้ในพิธีทำขวัญจุก ได้แก่ มะพร้าวอ่อน กล้วยน้ำว้า ข้าวสาร (ใส่ขันสำหรับปักแวนเทียน) ใบตอง ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย ใช้ทำบายศรี

พิธีมงคลบรรพชาสามเณร (บวชเณร)

คนไทยสมัยโบราณนิยมให้บุตรหลานของตนได้บวชเณรหลังจากทำพิธีโกนจุกผ่านพ้นไปแล้ว เพื่อจะได้ศึกษาเล่าเรียนและเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวเด็ก แต่จะบวชเมื่อใดไม่ได้กำหนดไว้ตายตัว เมื่อพ้นวัยเด็กแล้วก็ถึงวัยที่จะต้องศึกษาเล่าเรียน สถานที่ที่จะให้การศึกษาแก่เด็กชายต่อจากบ้านก็คือวัด วัดเป็นสถานที่ให้การศึกษาสำคัญของสังคมไทยในอดีต ให้ทั้งความรู้ในวิชาสามัญ วิชาชีพ และการอบรม บ่มนิสัย ถือศีล ปฏิบัติธรรม คนสมัยก่อนจึงเรียกรวมกันว่า “การบวชเรียน” การบวชเณรมิได้ทำเป็นงานสำคัญเท่าบวชพระ แต่เป็นเสมือนการพาเด็กไปฝากให้อยู่ในอารักขาของท่านผู้เป็นอาจารย์ พิธีบวชจึงมักกระทำกันในวงศ์ญาติ ก่อนถึงวันบวชผู้ปกครองต้องเตรียมข้าวของเครื่องใช้ในการบวชให้พร้อม ซึ่งประกอบด้วย รูป เทียน ดอกไม้ สำหรับบูชาพระพุทธรูป รูปเทียน ดอกไม้ สำหรับถวายพระอุปัชฌาย์ ไตรครองอย่างน้อย 2 ไตร บาตร ยาม ของถวายพระอุปัชฌาย์ และพระสงฆ์ที่มาร่วมพิธีทุกองค์ รวมทั้งเครื่องอุปโภค บริโภคสำหรับสามเณร

พรรณไม้ที่ใช้ในการบรรพชาสามเณร ได้แก่ ดอกบัว รูป เทียน ใช้นุชา พระพุทธรูป และรูปเทียนแพประดับดอกไม้หรือจัดดอกไม้เป็นพานต่างหาก ดอกไม้

ที่ใช้มักจะประกอบด้วย ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย ดอกกล้วยไม้บางแห่งอาจจะแซมด้วยดอกเข็ม ดอกมะเขือ และหญ้าแพรก สำหรับสักการะพระอุปัชฌาย์

พิธีมงคลอุปสมบท: การก้าวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่

เมื่อชายอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์เป็นต้นไป ถือว่าย่างเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ ก่อนจะครองเรือน (แต่งงาน) ต้องอุปสมบทหรือบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา เพื่อศึกษาพระธรรมวินัย จะได้นำมาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติตนในวัยผู้ใหญ่ ซึ่งต่อไปจะต้องออกไปครองเรือนต้องรับผิดชอบต่อตนเองและครอบครัว

1. การเตรียมตัวเพื่ออุปสมบท ก่อนบวชบิดามารดาจะนำบุตรชายพร้อมพานดอกไม้ธูปเทียนแพ ไปนมัสการพระอุปัชฌาย์ที่วัดเพื่อขอกุศรัลบวช เมื่อได้กุศรัลบวชมาแล้ว จึงนำพานธูปเทียนแพไปลาญาติพี่น้องและผู้ใหญ่ที่ตนนับถือ แล้วกลับไปอยู่วัดเพื่อฝึกท่องจำ และฝึกซ้อม “คำขานนาค” และฝึกซ้อมพิธีการบวชขอ “ฉายา” (คือชื่อที่จะต้องใช้เมื่อบวชเป็นพระแล้ว) ฝึกท่องจำบทสวดมนต์ต่าง ๆ ที่ต้องใช้เพื่อจะจะสามารถประกอบกิจของสงฆ์ได้สมบูรณ์ขึ้น เช่น บทสวดพระปริตร บทให้ศีลให้พร บทอนุโมทนา บทกรวดน้ำ บทพิจารณาปัจจุัย บทท้าวตราบเข้าและอาบัติ เป็นต้น

ส่วนทางครอบครัว จะต้องจัดเตรียมเครื่องอัฐบริขาร หรือเครื่องอาศัยในการดำรงเพศบรรพชิต 8 อย่าง ได้แก่ 1) ไตรครอง 1 ชุด 2) ไตรอาศัย 1 ชุด 3) บาตร 1 ชุด 4) มีดโกนพร้อมหินลับมีดโกน เข็มเย็บผ้าพร้อมมกล่องใส่เข็มด้าย 5) ตาลบัตร 6) ย่ามพร้อมผ้าเช็ดหน้า ร่ม รองเท้า ปิ่นโต จาน ช้อนส้อม 7) เสื้อ หมอน มุ้ง ผ้าห่ม ไฟฉาย สบู่ ยาสีฟัน แปรงสีฟัน ขันน้ำ 8) อุปกรณ์อื่น ๆ ที่จำเป็นต้องใช้ เช่น โคมไฟ กาดัมมน้ำ กระจดกาน้ำ ฯลฯ

2. ขั้นตอนการอุปสมบท ประเพณีการจัดงานอุปสมบทนิยมทำกัน 2 วัน วันแรกเรียกว่าวันสุกดิบ คือวันเตรียมตัวก่อนบวช 1 วัน บิดามารดาไปรับตัวนาคจากวัดกลับมาบ้าน เพื่อให้บิดามารดาขลิบผม เอากุศรัลเอายัย ก่อนให้พระพี่เลี้ยงโกนผมให้เรียบร้อย แล้วแต่งชุดนาค (ชุดขาว) ไปลาพระประธานในโบสถ์ ลาพระสงฆ์ผู้ใหญ่ในวัด ให้อัฐิบรรพบุรุษที่บรรจุไว้ที่วัด แล้วจึงจัดขบวนรับนาคจากวัดไปทำพิธีทำขวัญนาคที่บ้าน

สิ่งของที่ต้องใช้ในพิธีทำขวัญนาค ได้แก่ 1) เครื่องบายศรี 1 สำหรับ 2) เครื่องกระยาบวช 3) มะพร้าวอ่อน 4) ไข่ต้ม 1 ฟอง (ไข่ขวัญ) 5) กลัวย่น้ำว่า 6) ชันข้าวสารสำหรับปักแวนเทียน 7) เทียนชัย 1 เล่ม แวนเทียน 3 แวน 8) ซ้อนเงินหรือซ้อนทอง 1 คัน 9) ใบพลู 7 ใบ สำหรับใส่คะแนนเวียนเทียน (คนะราชครู, 2532, หน้า 38-39 และธนาภิต, 2543, หน้า 66-69)

วันอุปสมบท กิจกรรมวันอุปสมบทคือ (1) แห่นาคไปวัด เจ้านาจจะสวมเสื้อขาว นุ่งผ้าขาวจีบชายพก คาดเข็มขัดไว้ข้างนอก ห่มทับด้วยเสื้อครุยสีขาว คล้ายเสื้อครุยปริญญาแบบไทย บางพื้นที่จะสวมลอมพอกไว้บนศีรษะด้วย ในมือถือดอกไม้ธูปเทียน ในอดีตนิยมให้เจ้านาคขี่ม้า ช้าง หรือคอกคน ขบวนแห่ประกอบด้วย บิดาคุ่มบาตร ถือตาลปัตร มารดาอุ้มพานผ้าไตรแวนฟ้า ญาติพี่น้องช่วยกันถือเครื่องอัฐบริวารและของอื่น ๆ ผู้ที่จะนำเจ้านาคไปฝากตัวกับพระอุปัชฌาย์ ถือดอกไม้ธูปเทียนเครื่องไทยธรรม สำหรับถวายพระอุปัชฌาย์ พระกรรมวาจาจารย์ และพระอันดับ เหยี่ยงสำหรับให้นาคโปรยทานก่อนเข้าโบสถ์ (2) นำนาคเข้าโบสถ์ เมื่อขบวนนาคมาถึงวัดให้เวียนรอบพระอุโบสถ (เวียนขวา) 3 รอบ ครบแล้วให้นาคจุดธูปเทียนบูชาเสมาหน้าพระอุโบสถ เสร็จแล้วโปรยทาน แล้วจึงเข้าโบสถ์จุดธูปเทียนบูชาพระประธาน แล้วมานั่งรอพระอุปัชฌาย์เรียก ต่อจากนั้นให้นาคไปกราบบิดา มารดา รับเอาผ้าไตรจีวรอุ้มเข้าไปขอบรรพชาต่อพระอุปัชฌาย์ รับโอวาท แล้วออกมาครองผ้า แล้วเข้าไปรับศีลจากพระคู่สวด (พระกรรมวาจาจารย์) เสร็จจากการรับศีลแล้วอุ้มบาตรเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ ประเคนบาตรขอานิสังข์ พระคู่สวดเอาบาตรคล้องให้เจ้านาค แล้วพาไปยืนห่างจากคณะสงฆ์ประมาณ 12 ศอกหันหน้าไปทางคณะสงฆ์ พระคู่สวดจะเริ่มซักถามเจ้านาค เมื่อจบแล้วพาไปที่ประชุมสงฆ์ เพื่อให้ขออุปสมบทต่อคณะสงฆ์ ต่อจากนั้นก็จะสวดญัตติจตุตถกรรม จากนั้นพระอุปัชฌาย์จะ “บอกอนุศาสน์” (นิสังข์ 4 อกรณียกิจ 4) และไตรสิกขา แล้วภิกษุใหม่จะออกมานั่งรับเครื่องไทยธรรม แล้วกลับไปนั่งที่เดิม เจ้าภาพถวายเครื่องไทยธรรมแก่พระอุปัชฌาย์ พระกรรมวาจาจารย์ และพระอันดับจนครบ จากนั้นพระอุปัชฌาย์จะเริ่มอนุโมทนาเมื่อท่านว่าถึง “ยะถา...” พระภิกษุใหม่จะกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลแก่บิดา มารดา ญาติ มิตรสหาย ตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งปวง)

พรรณไม้ที่ใช้ในประเพณีการบวช (พิธีมงคลอุปสมบท)

1. ช่วงทำขวัญนาค (1) กล้วยตานี ใช้ใบทำบายศรี และแฉ่งเทียน (2) ข้าวเหนียว ใช้ประกอบเครื่องกระยาบวช (3) มะพร้าวอ่อน (4) กล้วยน้ำว่า (5) ข้าวสาร 1 ขัน ใช้สำหรับปักแฉ่งเทียน (6) ใบพลู ใช้สำหรับใส่คะแนนเวียนเทียน (7) ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย ดอกกรัก ฯลฯ ใช้ประดับบายศรี

2. ตอนน่านาคเวียนรอบโบสถ์ และตอนนาคเข้าโบสถ์ (1) ดอกบัว (ดอกไม้ ฐูปเทียน) ใช้สักการะใบเสมาน้ำโบสถ์ 1 ชุด ใช้บูชาพระประธานในโบสถ์ 1 ชุด

3. ตอนลาสิกขา ใช้ดอกบัว (ดอกไม้ ฐูปเทียน) สักการะพระประธาน พานหมาก พลู ใช้แสดงความเคารพพระอุปัชฌาย์

หลังจากลาสิกขาแล้ว ชายไทยก็เข้าสู่วัยครองเรือน ซึ่งได้กล่าวถึงแล้ว ตอนต้น (ปลูกเรือน แต่งงาน)

ประเพณีการตาย

เป็นประเพณีสุดท้ายในประเพณีชีวิต พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พิธีศพ” เป็นประเพณีที่ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิด และชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนมากที่สุดพิธีหนึ่ง เนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสูญเสีย ทั้งในฐานะของการเป็นสมาชิกครอบครัว ชุมชน และสังคมในวงกว้าง พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายของทุกสังคมล้วนสะท้อนความคิด ความเชื่อของสังคมนั้นที่มีต่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในสังคมไทย มีความแตกต่างหลากหลายไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และชาติพันธุ์ ตลอดจนศาสนา ความเชื่อของกลุ่มชน

ประเพณีการทำศพ เกิดขึ้นจากเหตุผลสำคัญ 3 ประการคือ (1) เพื่อเซ่นไหว้ อุทิศให้แก่ผู้ตาย (2) เพื่อปัดรังควาน ป้องกันผีร้ายมารบกวน (3) เพื่อแสดงความเคารพรักและอาลัยที่มีต่อผู้ตาย กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการตายมีหลายขั้นตอน มีรายละเอียดเหมือนกันบ้าง แตกต่างกันบ้าง ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวแล้ว โดยทั่ว ๆ ไป พิธีเริ่มตั้งแต่ผู้เสียชีวิตเริ่มป่วยหนัก จะเริ่มกระบวนการ (1) ทำบุญต่ออายุ ถ้าเห็นว่าไม่มีโอกาสรอดตายแล้วก็เริ่ม (2) บอกหนทาง (3) อาบน้ำศพ (4) มัดศพ (ตราสัง) (5) ต่อโลง และเครื่องประกอบโลง (6) ตั้งศพ

สวดพระอภิธรรม (7) นำศพจากบ้านไปวัด (8) พิธีเผาศพ (9) การเดินสามบาท
แปรรูปเก็บอัฐิ (10) ทำบุญร้อยวัน

พรณไม้ที่ใช้ในประเพณีการตาย

1. พรณไม้ที่ใช้ในขั้นตอนการบอกหนทางแก่ผู้ตาย คือ ใบตอง และดอกบัว
ใช้ทำกรวยดอกไม้รูปเทียนให้ผู้ป่วยหนักพนมมือถือไว้
2. ในขั้นตอนการอาบน้ำศพ ใช้ขมิ้นชัน มะกรูด มะนาว
3. การมัดตราสังข์ใช้ใบตอง ดอกบัว ทำกรวยดอกไม้รูปเทียนให้ผู้ตาย
พนมมือถือไว้เพื่อไปถวายพระจุฬามณี
4. การทำโลงและเครื่องประกอบใช้ไม้สัก หรือไม้จำปา หรือไม้จันทน์ทำโลง
ใช้ไม้ไผ่ทำเครื่องประกอบโลง ใช้ใบตองและใบชา(แห้ง) รองศพ
5. ตอนนำศพออกจากบ้านไปวัด ไม่พบหลักฐานว่าใช้พรณไม้ชนิดใด
ทำประติมากรรม อาจจะใช้พรณไม้ที่ทำได้ง่ายในพื้นที่หรือกิ่งทับทิม เพราะเชื่อว่าจะช่วย
ป้องกันหรือปัดเป่าสิ่งที่ไม่เป็นมงคลได้
6. พรณไม้ที่ใช้ในการปัดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากตัวผู้ไปร่วมพิธีสวดพระอภิธรรม
หรือเผาศพที่มีในภาคตะวันออกคือ ยอดทับทิม

เมื่อพิจารณาพรณไม้ที่ใช้ในประเพณีชีวิตของคนไทยแล้ว พบว่า ล้วนเป็น
พรณไม้ที่บรรพชนไทยเรียกว่า “ไม้มงคล” ประเภทต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำรงชีวิต และ
รักษาเผ่าพันธุ์ของตน แสดงให้เห็นภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ
อย่างมีดุลยภาพ และตระหนักในคุณค่าของกันและกัน แล้วถ่ายทอดต่อกัน
บุตรหลาน และเผ่าพันธุ์ของตน ในรูปของจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติ
ซึ่งภูมิปัญญาหลายอย่างต้องปรับเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยที่เปลี่ยนไปในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2547). *ต้นไม้มงคลพระราชทานประจำจังหวัด*. กรุงเทพฯ: สรการพิมพ์.
- คณะราษฎร. (2532). *ประเพณีไทย*. กรุงเทพฯ: เสริมวิทย์บรรณาคาร.
- เจริญ ชัยแก้ว. (2541). *แนวคิดจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีตะวันตกกับพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ธนาภิต. (2543). *ประเพณีพิธีมงคลและวันสำคัญของไทย*. กรุงเทพฯ: ชมรมเด็ก.
- _____. (2546). *ตำราพรหมชาติฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: ปิรามิต.
- ธัญนันท์ วีระกุล. (2551). *ไม้มงคล (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ: บ้านและสวน.
- ธิดลักษณ์ บุญนาค. (2555). *ไม้ใหญ่ในบ้าน*. กรุงเทพฯ: บ้านและสวน.
- น. ณ ปากน้ำ. (2525). *ประเพณีไทยต่าง ๆ*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ปิยะ เฉลิมกลิ่น. (2551). *ดอกไม้หอม (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2537). *คนไทยกับป่า (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- พานิชย์ ยศปัญญา. (2521). *ไม้ผลรอบบ้าน*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- มูลนิธิสวนหลวง ร.๙. (2531). *พรรณไม้ในสวนหลวง ร.๙*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- รุ่งธรรม ศรีวรรณศิลป์. (2550). *ดอกไม้ในวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: วาดศิลป์.
- ฤทัย ใจจงรัก. (2520). *เรือนไทยเดิม*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางละมัย โจนเสถียร ณ เมรุวัดโพธิ์ ชลบุรี 23 เมษายน 2520.
- ส.พลายน้อย. (2554). *พืชพรรณไม้มงคล (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊ค.
- เสฐียรโกเศศ. (2552). *ประเพณีเนื่องในการเกิด (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- _____. (2539). *ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตแต่งงาน (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ: สยาม.
- _____. (2514). *ประเพณีเนื่องในการแต่งงานและประเพณีเนื่องในการปลูกเรือน*. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

- หอพระสมุดวชิรญาณ. (2461). *ประชุมเชษฐาวัณ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย.
- อ. วันโชค. (2555). *พันธุ์ไม้ดอกมงคลยอดนิยม*. กรุงเทพฯ: เพื่อนอักษร
- อนุমানราชธน, พระยา. (2554). *ประเพณีการปลูกเรือ*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช.
- _____. (2531). *เรื่องประเพณีเกี่ยวกับชีวิตเกิด-ตาย*. กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา
และมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภาพรวมภูมิปัญญาไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ:
อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง, นิธิ เอียวศรีวงศ์, วิจารณ พานิช, รสนา โตสิตระกูล และ
นงคราญ ชมพูนุช, ม.ร.ว. (2546). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้*.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- เจ้าอมพร วิสมหมาย และปณิธาน ดวงแก้ว. (2552). *ไม้ป่าขึ้นต้นของไทย 1 (พิมพ์
ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: เขษ เอ็นกรู๊ป.